

شناسایی و تبیین مفهوم سواد رسانه‌ای با تأکید بر قرآن کریم

یافته‌ها

۱- استفاده از رسانه‌ها و دسترسی به پیام رسانه‌ای

جدول ۱- آیات و کدهای مرتبط با مولفه استفاده و دسترسی

کد	ترجمه	آدرس آیه
شنیدن قول و پیروی از بهترین- هدایت الهی و خردمندی لازمه این کار	همان کسانی که سخنان را می‌شنوند و از نیکوترین آنها پیروی می‌کنند؛ آنان کسانی هستند که خدا هدایتشان کرده، و آنها خردمندانند.	زمر-۱۸
مذمت جلوگیری از شنیدن قرآن	کافران گفتند: «گوش به این قرآن فرا ندهید...	فصلت- آیه ۲۶
استفاده صحیح از حواس	...و برای شما، گوش و چشم و عقل قرار داد، تا شکر نعمت او را بجا آورید!	نحل-آیه ۷۸
استفاده صحیح از حواس	و او کسی است که برای شما گوش و چشم و قلب [=عقل] ایجاد کرد؛ اما کمتر شکر او را بجا می‌آورید.	مومنون- آیه ۷۸
استفاده صحیح از حواس	...و برای شما گوش و چشم‌ها و دل‌ها قرار داد؛ اما کمتر شکر نعمت‌های او را بجا می‌آورید!	سجده-۹ ملک-۲۳
نادان مثل نابیناست-نابرابری نادان و عالم	آیا کسی که می‌داند آنچه از طرف پروردگارت بر تو نازل شده حق است، همانند کسی است که نابیناست؟! نادان و عالم	رعد-۱۹
نابرابری نادان و عالم	بگو: «آیا کسانی که می‌دانند با کسانی که نمی‌دانند یکسانند؟! نادان و عالم	زمر-۹
نابرابری نادان و عالم	.....بگو: «آیا نابینا و بینا مساویند؟! پس چرا نمی‌اندیشید؟! نادان و عالم	انعام-۵۰
خیر کثیر در دانش و حکمت	...و به هر کس دانش داده شود، خیر فراوانی داده شده است	بقره ۲۶۹

مطابق جدول ۱، ده آیه مربوط به مولفه استفاده و دسترسی مشاهده شد. این آیات را می‌توان به صورت زیر دسته‌بندی نمود:

الف) آزادی رسانه

بسیاری از مذاهب پیروان خود را از مطالعه و بررسی سخنان دیگران نهی می‌کنند، چرا که بر اثر ضعف منطق که به آن گرفتارند، از این می‌ترسند که منطق دیگران برتری پیدا کند و پیروانشان را از دستشان بگیرد. به عنوان مثال کافران پیروانشان را از شنیدن قرآن منع کرده و به آنها می‌گفتند در هنگام تلاوت قرآن جنجال کنید تا قرآن شنیده نشود(فصلت: ۲۶). اما اسلام بندگان راستین خداوند را کسانی می‌داند که اهل

تحقیقند، نه از شنیدن سخنان دیگران وحشت دارند، نه تسلیم بی قید و شرط می شوند و نه هر وسوسه را می پذیرند. اسلام به کسانی بشارت می دهد که گفتارها را می شنوند و خوب ترین آنها را برمی گزینند. نه تنها خوب را بر بد ترجیح می دهند؛ در میان خوب ها هر گلی را بهتر است می چینند (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷، جلد ۱۹). آیه ۱۸ سوره زمر به آزاداندیشی و انتخاب گری یک مسلمان اشاره دارد. البته قطعاً مومن باید قدرت تشخیص خود را تقویت کند. برطبق این آیات عقلاً کسانی هستند که به سخنان و دعوت های متفرقه گوش می دهند ولی بهترین آن را پیروی می کنند (بهرام پور، ۱۳۹۸) **والبته لازمه آن هدایت الهی و خردورزی است (زمر: ۱۸)**^۱.

ب) استفاده موثر از حواس مختلف

تعدادی از آیات، به حواسی که خدا به انسان عطا نموده اشاره کرده و به طور ضمنی لازمه تشکر از خدا را **استفاده موثر از این حواس می داند** (نحل: ۷۸؛ مومنون: ۷۸؛ سجده: ۹؛ ملک: ۲۳). این را می توان به دریافت پیام از راه های مختلف ارتباطی و انواع رسانه ها ارتباط داد.

ج) کسب علوم لازم

قرآن کریم، **انسان عالم را چون فردی بینا و شنوا معرفی کرده** و تذکر می دهد که **هرگز انسان بینا با نابینا برابر نیست** (رعد: ۱۹؛ زمر: ۹؛ انعام: ۵۰) و **خیر کثیر را در دانش و حکمت می داند** (بقره: ۲۶۹).

وَالَّذِينَ اجْتَنَبُوا الطَّاغُوتَ أَنْ يَعْبُدُوهَا وَأَنَابُوا إِلَى اللَّهِ لَهُمُ الْبُشْرَى ۖ فَبَشِّرْ عِبَادَ (۱۷)

و کسانی که از پرستیدن طاغوت [یعنی بت ها، اربابان کفر و شیطان های سرکش] دوری کردند و به سوی خدا بازگشتند، بر آنان مژده باد؛ پس به بندگانم مژده ده. (۱۷)

۲- تجزیه و تحلیل پیام رسانه‌ای

جدول ۲- آیات و کدهای مرتبط با مولفه تجزیه و تحلیل

کد	ترجمه	آدرس آیه
اهداف مادی در تولید پیام	...نوشته‌ای با دست خود می‌نویسند، سپس می‌گویند: «این، از طرف خداست.» تا آن را به بهای کمی بفروشند...	بقره-آیه ۷۹
اهداف معنوی از ساخت پیام	بعضی از مردم سخنان بیهوده را می‌خرند تا مردم را از روی نادانی، از راه خدا گمراه سازند...	لقمان-آیه ۶
پیام ضمنی و پیام آشکار-	...قسمتی از آن، آیات «محکم» است؛ که اساس این کتاب می‌باشد؛ و قسمتی از آن، «متشابه» است...	آل عمران-۷

از نظر قرآن کریم سازندگان پیام‌ها اهداف خاصی را دنبال می‌کنند. برخی اهداف مادی (بقره: ۷۹) و برخی اهداف فرهنگی (لقمان: ۶) دارند. همچنین در قرآن به این مطلب اشاره شده است که رسانه می‌تواند شامل دو دسته پیام آشکار و ضمنی باشد و البته درک پیام ضمنی مستلزم داشتن مهارت و علم است (آل عمران: ۷).

۳- ارزشیابی پیام رسانه‌ای

جدول ۳- آیات و کدهای مربوط به مولفه ارزشیابی

کد	ترجمه	آدرس آیه
خردمندی لازمه تذکر	و جز خردمندان، این حقایق را درک نمی‌کنند، و متذکر نمی‌گردند.	بقره-۲۶۹
خردمندی لازمه تذکر	تنها صاحبان اندیشه متذکر می‌شوند...	رعد-۱۹
خردمندی لازمه تذکر	...تا صاحبان مغز پند گیرند.	ابراهیم-۵۲
خردمندی لازمه تذکر	تنها خردمندان متذکر می‌شوند.	زمر-۹
هدایت و تذکره برای خردمندان	کتابی که مایه هدایت و تذکر برای صاحبان عقل بود.	غافر-۵۳ و ۵۴
تحقیق در منبع خبر	...اگر شخص فاسقی خبری برای شما بیاورد، درباره آن تحقیق کنید....	حجرات-آیه ۶
خردمندی لازمه عبرت گرفتن	در سرگذشت آنها درس عبرتی برای صاحبان اندیشه بود.	یوسف-آیه ۱۱۱
شناخت منافق-شناخت منبع پیام	از مردم، کسانی هستند که گفتار آنان، در زندگی دنیا مایه اعجاب تو می‌شود و خدا را بر آنچه در دل دارند گواه می‌گیرند. آنان، سرسخت‌ترین دشمنانند....	بقره، ۲۰۴ و ۲۰۵
لزوم تعقل- پرهیز از تلقید کورکورانه از اجداد و سایر مردم	هنگامی که به آنها گفته شود: «از آنچه خدا نازل کرده است، پیروی کنید!» می‌گویند: «نه، ما از آنچه پدران خود را بر آن یافتیم، پیروی می‌نماییم.	بقره-۱۷۰
دیدن و شنیدن و سخن گفتن لازمه تعقل	مثل کافران، بسان کسی است که صدا می‌زند؛ ولی آنها چیزی جز سر و صدا نمی‌شنوند؛ کر و لال و نابینا هستند؛ از این رو چیزی نمی‌فهمند.	بقره ۱۷۱
تعقل در سندیت تاریخی (شناخت منبع پیام)	ای اهل کتاب! چرا درباره ابراهیم، گفتگو و نزاع می‌کنید؟ در حالی که تورات و انجیل، بعد از او نازل شده است! آیا اندیشه نمی‌کنید؟	ال عمران-۶۵
اهمیت تعقل در درک پیام	ما آیات را برای شما بیان کردیم، اگر اندیشه کنید.	ال عمران-۱۱۸
افرادی که اندیشه نمی‌کنند بدترین موجوداتند.	بدترین جنبندها نزد خدا، افراد کر و لالی هستند که اندیشه نمی‌کنند.	انفال-آیه ۸
پلیدی برای کسانی که تعقل نمی‌کنند (اهمیت تعقل)	...و پلیدی را بر کسانی قرار می‌دهد که نمی‌اندیشند.	انفال-آیه ۱۰۰
تعقل لازمه درک نشانه‌ها	همانا در آن نشانه‌ای برای عاقلان است.	رعد-آیه ۱۳ نحل-آیه ۱۲ روم-آیه ۲۳

فرقان-آیه ۴۴	آیا گمان می‌بری بیشتر آنان می‌شنوند یا می‌فهمند؟ آنان فقط همچون چهارپایانند، بلکه گمراه‌ترند!	مثل چهارپایان یا بدتر (اهمیت تعقل)
ملک-آیه ۱۰	و می‌گویند: «اگر ما گوش شنوا داشتیم یا تعقل می‌کردیم، در میان دوزخیان نبودیم!»	نشیدن و تعقل نکردن دلیل گمراهی
ال عمران-۷	...اما آنها که در قلوبشان انحراف است، به دنبال متشابهاتند، تا فتنه‌انگیزی کنند و تفسیر برای آن می‌طلبند؛ در حالی که تفسیر آنها را، جز خدا و راسخان در علم، نمی‌دانند...	بیماری قلبی باعث برداشت نادرست- علم لازمه تفسیر پیام
حج-۴۶	آیا آنان در زمین سیر نکردند، تا دل‌هایی داشته باشند که حقیقت را با آن درک کنند؛ یا گوش‌های شنوایی که با آن بشنوند؟	ضرورت چشم بینا و گوش شنوا و قلب سالم
عنکبوت- آیه ۴۳	اینها مثال‌هایی است که ما برای مردم می‌زنیم و جز دانیان آن را درک نمی‌کنند.	علم شرط تعقل
ال عمران- آیه ۱۳	در این، عبرتی است برای بینایان	چشم بینا لازمه عبرت گرفتن
یونس-آیه ۶۷ نحل-آیه ۶۵	همانا در آن نشانه‌هایی است برای قومی است که می‌شنوند.	گوش شنوا لازمه درک نشانه‌ها
نحل-آیه ۱۰۸	آنها کسانی هستند که خدا بر قلب و گوش و چشمانشان مهر نهاده و غافلان واقعی همان‌ها هستند!	مهر بر قلب و گوش و چشم
ق-آیه ۳۷	در این تذکری است برای آن کس که عقل دارد، یا گوش دل فرا دهد در حالی که حاضر باشد.	قلب سالم و گوش شنوا لازمه تذکر
اعراف-آیه ۱۰۰	...که اگر بخواهیم، آنها را نیز به گناهانشان هلاک می‌کنیم، و بر دل‌هایشان مهر می‌نهیم تا نشوند.	گناه باعث مهر زدن به قلب
اعراف-آیه ۱۷۹	...آنها دل‌هایی دارند که با آن نمی‌فهمند و چشمانی که با آن نمی‌بینند و گوش‌هایی که با آن نمی‌شنوند...	عدم استفاده مناسب از قلب و گوش و چشم
بقره-۷ و ۶	...خدا بر دل‌ها و گوش‌های آنان مهر نهاده و بر چشم‌هایشان پرده‌ای افکنده شده...	مهر بر قلب و گوش و چشم

با توجه به جدول ۳، می‌توان آیات مربوط به مولفه ارزشیابی پیام رسانه‌ای را به صورت زیر طبقه‌بندی نمود:

الف) اهمیت تعقل و خردورزی:

- در قرآن کریم، دیدن و شنیدن و سخن گفتن لازمه تعقل است (بقره: ۱۷۱)
- کسی که تعقل نمی‌کند مثل حیوانات و یا بدتر از آنهاست (فرقان: ۴۴)
- بدترین موجودات کسانی هستند که تعقل نمی‌کنند (انفال: ۸)
- عدم تعقل موجب پلیدی (انفال: ۱۰۰) و گمراهی است (یس: ۶۰)
- درواقع نشیدن و تعقل نکردن، دلیل گمراهی (ملک: ۱۰)
- راه مبارزه با شیطان تعقل است (یس: ۶۲).

از طرفی

- تعقل لازمه درک پیام (آل عمران: ۱۱۸)
- لازمه درک نشانه هاست (رعد: ۱۳؛ نحل: ۱۲؛ روم: ۲۳).
- قرآن کریم تاکید زیاد بر خردورزی داشته
- در موارد زیادی خردمندی را لازمه تذکر می داند (بقره: ۲۶۹؛ آل عمران: ۷؛ رعد: ۱۹؛ ابراهیم: ۵۲؛ ص: ۲۹؛ زمر: ۹)
- خردمندی را لازمه عبرت گرفتن (یوسف: ۱۱۱)
- هدایت و تذکر را مخصوص خردمندان می داند (غافر: ۵۴).

ب) تفسیر آگاهانه پیام

قرآن کریم بر ضرورت علم در تفکر و تفسیر پیام ها تاکید کرده و علم را شرط تعقل می داند (آل عمران: ۷؛ عنکبوت: ۴۳).

ج) بررسی اعتبار منبع پیام

اولین قدم در مواجهه با پیام، شناخت منبع آن و یقین به صحت آن است. در سوره حجرات آمده است: "ای کسانی که ایمان آورده اید، اگر فاسقی برای شما خبری آورد، فوری تحقیق کنید، مبدا به سبب زودباوری و شتابزدگی تصمیم بگیرید و ناآگاهانه به قومی آسیب رسانید، سپس از کرده خود پشیمان شوید" (حجرات: آیه ۶). در این آیه، دستور به تحقیق و بررسی در منبع خبر آمده است. اساس زندگی اجتماعی بشر به این است که وقتی خبری را می شنوند، به آن عمل کنند؛ چیزی که هست در خصوص خبر اشخاص فاسق دستور فرموده تحقیق کنید و این در حقیقت نهی از عمل به خبر فاسق است و ازبی اعتباری و عدم حجیت خبر فاسق پرده برمی دارد (طباطبایی، ۱۳۷۸، جلد ۱۸). البته تعقل در سندیت تاریخی منبع پیام (آل عمران: ۶۵) یک راه شناخت منبع پیام است.

ج) تقویت حواس معنوی (تفکر شهودی)

برخی آیات چشم بینا و گوش شنوا و قلب سالم را لازمه درک صحیح پیام ها و پند گرفتن از آیات و بیماری قلبی را باعث برداشت نادرست و کفر و گناه را باعث مهر نهادن خدا بر چشم و گوش و قلب می داند (آل عمران: ۷ و ۱۳؛ یونس: ۶۷؛ نحل: ۱۰۸ و ۶۵؛ روم: ۲۳؛ حج: ۴۶؛ ق: ۳۷؛ اعراف: ۱۷۹ و ۱۰۰؛ بقره: ۷۰).

۴- تولید پیام رسانه‌ای

جدول ۴- آیات و کدهای مربوط به مولفه تولید پیام رسانه‌ای

کد	ترجمه	آدرس آیه
پیام وسیله انذار	این، پیامی برای مردم است؛ تا همه به وسیله آن انذار شوند.	ابراهیم-۵۲
خیرخواهی در ابلاغ پیام	ای قوم! من رسالت پروردگارم را به شما ابلاغ کردم، و شرط خیرخواهی را انجام دادم.	اعراف-۷۹ اعراف-۹۳
خیرخواهی در ابلاغ پیام-علم در موضوع پیام	رسالت‌های پروردگارم را به شما ابلاغ می‌کنم و خیرخواه شما هستم و از خداوند چیزهایی می‌دانم که شما نمی‌دانید.	اعراف-۶۲
خیرخواهی وامانت داری در ارسال پیام	رسالت‌های پروردگارم را به شما ابلاغ می‌کنم و من خیرخواه امینی برای شما هستم.	اعراف-۶۸
پرهیز از غلو	بگو: «ای اهل کتاب! در دین خود، غلو نکنید و غیر از حق نگویید.	مائده-۷۷
تحریف پیام-عذاب آسمانی	اما افراد ستمگر، این سخن را که به آن‌ها گفته شده بود، تغییر دادند. لذا بر ستمگران، در برابر این نافرمانی، عذابی از آسمان فرستادیم.	بقره-۵۹
تحریف پیام-عواقب تحریف پیام-	...پس وای بر آن‌ها از آنچه با دست خود نوشتند؛ و وای بر آنان از آنچه از این راه به دست می‌آورند!	بقره-۷۹
پرهیز از سخن گفتن از روی جهل	...یا چیزی را که نمی‌دانید به خدا نسبت می‌دهید؟	بقره-۸۰
گفتار نیک	...به مردم نیک بگویید.....	بقره-۸۳
گفتار بدون تامل کار سفها	به زودی گروهی سبک‌مغز از مردم می‌گویند:...	بقره-۱۴۲
پرهیز از سخن گفتن از روی جهل	او شما را فقط به بدی‌ها و کار زشت فرمان می‌دهد و اینکه آنچه را که نمی‌دانید، به خدا نسبت دهید	بقره-۱۶۹
قول معروف	....مگر اینکه به طرز پسندیده‌ای بگویید.	بقره-۲۳۵
قول معروف	گفتار پسندیده و عفو، از صدقه‌ای که آزاری به دنبال آن باشد، بهتر است و خداوند، بی‌نیاز و بردبار است.	بقره-۲۶۳
تحریف پیام-پرهیز از سخن دروغ	...بر خدا دروغ می‌بندند؛ در حالی که می‌دانند.	آل عمران-۷۵
تحریف پیام-پرهیز از سخن دروغ	در میان آنها کسانی هستند که به هنگام تلاوت کتاب(خدا)، زبان خود را چنان می‌گردانند که گمان کنید از کتاب(خدا) است؛ در حالی که از کتاب(خدا) نیست.... به خدا دروغ می‌بندند در حالی که می‌دانند.	آل عمران-۷۸
قول معروف	.....با آنها سخن شایسته بگویید.	نساء-۸۵
قول سدید	....سخنی استوار بگویند.	نساء-۹

نساء-۴۳	...در حال مستی به نماز نزدیک نشوید، تا بدانید چه می‌گویید!.....	سخن از روی عقل و آگاهی
نساء-۴۶	بعضی از یهود، سخنان را از جای خود، تحریف می‌کنند؛... ولی خداوند، آنها را بخاطر کفرشان، از رحمت خود دور ساخته است...	تحریف پیام- دوری از رحمت خدا عاقبت تحریف پیام
نساء-۶۳	...و با بیانی رسا، نتایج اعمالشان را به آنها گوشزد نما.	قول بلیغ(پیام رسا)
نساء-۱۴۸	خداوند دوست ندارد کسی با سخنان خود، بدی‌ها را اظهار کند؛ مگر آن کس که مورد ستم واقع شده باشد...	پرهیز از بردن آبروی دیگران به غیر از ظالم
نساء-۱۵۶	...و به خاطر کفرشان، و تهمت بزرگی که بر مریم زدند.	پرهیز از تهمت
نساء-۱۷۱	...درباره خدا، غیر از حق نگویند.	سخن حق
مائده-۴۱	...آن‌ها سخنان را از مفهوم اصلیش تحریف می‌کنند،... آن‌ها کسانی هستند که خدا نخواستہ دلہایشان را پاک کند؛ در دنیا رسوایی و در آخرت مجازات بزرگی نصیبشان خواهد شد.	تحریف پیام و ایجاد فتنه-رسوایی در دنیا- مجازات در آخرت
مائده-۶۳	چرا دانشمندان نصاری و علمای یهود، آنها را از سخنان گناه‌آمیز و خوردن مال حرام، نهی نمی‌کنند؟ چه زشت است عملی که انجام می‌دادند.	نهی از سخن گناه‌آمیز
اعراف-۱۶۲	اما ستمگران آنها، این سخن را، به غیر آنچه به آن‌ها گفته شده بود، تغییر دادند؛ از این‌رو بخاطر ستمی که روا می‌داشتند، بلایی از آسمان بر آن‌ها فرستادیم.	بلای آسمانی- محرفین پیام ظالم هستند.
یونس-۶۸	آیا به خدا نسبتی می‌دهید که نمی‌دانید؟	پرهیز از سخن جاهلانه
اسراء-۵۳	به بندگانم بگو: «سخنی بگویند که بهترین باشد! چرا که شیطان میان آنها فتنه و فساد می‌کند؛ همیشه شیطان دشمن آشکاری برای انسان بوده است.	قول احسن- شیطان‌شناسی
کہف-آیہ ۵	نه آن‌ها به این سخن یقین دارند، و نه پدرانشان! سخن بزرگی از دهانشان خارج می‌شود. آنها فقط دروغ می‌گویند!	پرهیز از سخن بدون علم- پرهیز از دروغ
طہ-آیہ ۷	اگر سخن آشکارا بگویی، او اسرار و حتی پنهان‌تر از آن را نیز می‌داند.	در نظر داشتن خدا در سخن گفتن
طہ-آیہ ۲۵ تا ۲۸	و گره از زبانم بگشای؛ تا سخنان مرا بفهمند.	زبان رسا
طہ-آیہ ۴۴ تا ۴۶	اما به نرمی با او سخن بگویند؛ شاید متذکر شود، یا بترسد....من با شما هستم؛ می‌شنوم و می‌بینم.	قول لین-در نظر داشتن خدا در سخن گفتن
نور-آیہ ۱۵	به خاطر بیاورید زمانی را که این شایعه را از زبان یکدیگر می‌گرفتید و با دهان خود سخنی می‌گفتید که به آن یقین نداشتید و آن را کوچک می‌پنداشتید؛ در حالی که نزد خدا بزرگ است.	پرهیز از شایعه‌پراکنی و سخن بدون یقین- خشم خدا از شایعه‌پراکنی و قول بدون علم
احزاب-آیہ ۷۰	ای کسانی که ایمان آورده‌اید! تقوای الهی پیشه کنید و سخن حق	قول سدیدا

	بگویید.	
صف-آیه ۳ و ۲	ای کسانی که ایمان آورده‌اید! چرا سخنی می‌گویید که عمل نمی‌کنید؟! نزد خدا بسیار موجب خشم است که سخنی بگویید که عمل نمی‌کنید.	قول همراه با عمل - خشم خدا از قول بدون عمل
صف-آیه ۱۳	گفتار خود را پنهان کنید یا آشکار، او به آنچه در سینه‌هاست آگاه است.	در نظر داشتن خدا در سخن گفتن
لقمان-آیه ۶	بعضی از مردم سخنان بیهوده را می‌خرند تا مردم را از روی نادانی، از راه خدا گمراه سازند و آیات الهی را به استهزا گیرند؛ برای آنان عذابی خوارکننده است!	عذاب خوارکننده
یوسف-آیه ۱۲	ما آن را قرآنی عربی نازل کردیم، شاید شما بیندیشید.	ساخت پیام مطابق با شرایط و زبان مخاطب
زخرف-آیه ۳۳	ما آن را قرآنی فصیح و عربی قرار دادیم، شاید شما(آن را) درک کنید.	ساخت پیام مطابق با شرایط و زبان مخاطب
بقره-آیه ۴۲	حق را با باطل نیامیزید! و حقیقت را با اینکه می‌دانید کتمان نکنید.	پرهیز از در هم آمیختن حق و باطل
آل عمران- آیه ۷۱	...چرا حق را با باطل مشتبه می‌کنید و حقیقت را پوشیده می‌دارید در حالی که می‌دانید؟	پرهیز از در هم آمیختن حق و باطل
آل عمران- آیه ۶۶	...چرا درباره آنچه آگاه نیستید، گفتگو می‌کنید؟	پرهیز از سخن بدون علم
آل عمران- آیه ۱۶۴	...هنگامی که در میان آن‌ها، پیامبری از خودشان برانگیخت؛ که آیات او را بر آن‌ها بخواند...	پیام رسان هم نوع مخاطب
مائده- ۹۲	...بدانید بر پیامبر ما، جز ابلاغ آشکار، چیز دیگری نیست.	پیام بلیغ
مائده- ۹۹	پیامبر وظیفه‌ای جز رسانیدن پیام ندارد و خداوند آنچه را آشکار، و آنچه را پنهان می‌دارید می‌داند.	پیام رسان فقط مسئول ابلاغ پیام-در نظر داشتن خدا در سخن گفتن
ابراهیم-آیه ۴	ما هیچ پیامبری را، جز به زبان قومش، نفرستادیم...	پیام رسان هم زبان مخاطب
شعرا- آیات ۱۰۷ و ۱۲۵ و ۱۳۳ و ۱۶۲ و ۱۷۸	مسلمان من برای شما پیامبری امین هستم.	پیام رسان امین
شعراء- ۲۲۱ تا ۲۲۳	...آنها(شیاطین) بر هر دروغگوی گنهکار نازل می‌گردند؛ آنچه را می‌شنوند، القا می‌کنند و بیشترشان دروغگو هستند.	دروغگویی - نزول شیاطین بر دروغگویان گناهکار
فرقان-آیه ۳۲	و کافران گفتند: «چرا قرآن یک جا بر او نازل نمی‌شود؟» این به خاطر آن است که قلب تو را به وسیله آن محکم داریم و آن را به تدریج بر تو خواندیم.	تدریجی بودن پیام برای تثبیت

ابراهیم - آیات ۲۴ تا ۲۶	...خداوند کلمه طیبه را به درخت پاکیزه‌ای تشبیه کرده که ریشه آن ثابت و شاخه آن در آسمان است؟... کلمه خبیثه را به درخت ناپاکی تشبیه کرده که از روی زمین برکنده شده و قرار و ثباتی ندارد.	کلمه طیبه و کلمه طیبه
----------------------------	--	-----------------------

با توجه به جدول ۴ آیات مرتبط با مولفه تولید پیام رسانه‌ای را می‌توان به صورت زیر دسته‌بندی نمود:

الف) ویژگی‌های پیام موثر:

- خداوند متعال کلمه طیبه را به درخت پاکیزه‌ای تشبیه کرده که ریشه آن ثابت و شاخه آن در آسمان است و کلمه خبیثه را به درخت ناپاکی تشبیه کرده که از روی زمین برکنده شده و قرار و ثباتی ندارد (ابراهیم: ۲۴-۲۶). از نظر قرآن کریم، پیام وسیله انزار است (ابراهیم: ۵۲) و پیام تاثیرگذار باید:
۱. **نیکو باشد** (بقره: ۸۳) و **به صورتی نیک ارائه شود** (بقره: ۲۵۳ و ۲۶۳؛ نساء: ۸ و ۵)؛
  ۲. **سخن حق** (نساء: ۷۱) و **از روی عقل و علم و آگاهی باشد** (نساء: ۴۳)؛
  ۳. **بهترین سخن** (اسراء: ۵۳) و **سخن درست و استوار و محکم** (احزاب: ۷۰؛ نساء: ۹) و **بلیغ و رسا باشد** (نساء: ۶۳؛ مائده: ۹۲).
  ۴. **منطبق با شرایط و زبان مخاطب تولید شده باشد** (یوسف: ۱۲).
- و زمانی تاثیر گذارتر خواهد بود که به صورت **تدریجی ارائه شود** (فرقان: ۳۲) و **پیام‌رسان خود عامل به آن باشد** (صف: ۲).

ب) نبایدهای تولید و نشر پیام

در تولید و نشر پیام باید از موارد زیر **پرهیز نمود**:

۱. **ترکیب حق و باطل** (آل عمران: ۷۱؛ بقره: ۴۲)؛
۲. **کتمان حقیقت و دروغ** (آل عمران: ۷۱ و ۷۵ و ۷۸؛ کهف: ۵)؛ شیاطین بر دروغگویان گناهکار نازل می‌شوند (شعرا: ۲۲۲-۲۲۳)؛
۳. **غلو و بزرگ‌نمایی** (مائده: ۷۷)؛
۴. **شایعه پراکنی و سخن گفتن از روی جهل و نادانی** (آل عمران: ۶۶؛ بقره: ۸۰ و ۱۶۹؛ یونس: ۶۸؛ کهف: ۵؛ نور: ۱۵)؛
۵. **گفتار بدون تأمل** (بقره: ۱۴۲)؛
۶. **تهمت زدن** (نساء: ۱۵۶)؛
۷. **سخن گناه‌آمیز** (مائده: ۶۳)؛
۸. **آشکار کردن بدی‌های دیگران**: البته کسی که مورد ظلم قرار گرفته است از این قاعده مستثنی است (نساء: ۱۴۸).

ج) ویژگی های پیام رسان

از نظر قرآن کریم کسی که به عنوان **پیام رسان و مبلغ** برگزیده می شود باید دارای ویژگی ها و خصوصیات زیر باشد:

۱. در ابلاغ پیام **خیرخواه** باشد (اعراف: ۷۹ و ۹۳ و ۶۲ و ۶۸)؛
۲. **امین و امانت دار** باشد (شعرا: ۱۰۷ و ۱۲۵ و ۱۳۳ و ۱۶۲ و ۱۷۸؛ الدخان: ۱۸؛ اعراف: ۶۸)؛
۳. بداند که **فقط مسئول ابلاغ و ارسال پیام** است (مائده: ۹۹)؛
۴. **بر موضوع پیام علم کامل داشته باشد** (اعراف: ۶۲)؛
۵. **عامل به پیام** باشد (صف: ۲)؛
۶. **شرح صدر** داشته باشد (طه: ۲۵)؛
۷. **زبان رسا** (طه: ۲۸) و **نرم** (طه: ۴۴) داشته باشد؛
۸. **از جنس مخاطب و هم نوع** (آل عمران: ۱۶۴) و **هم زبان وی** (ابراهیم: ۴) باشد.
۹. همواره در سخن گفتن **خدا را در نظر داشته باشد** (طه: ۷ و ۴۶؛ صف: ۱۳؛ مائده: ۹۹) و **بداند خدا با حق است** (طه: ۴۶).

د) عواقب تحریف پیام حق

از نظر قرآن کریم، کسانی که پیام حق را به قصد گمراه کردن سایرین تحریف می کنند، ظالم و فاسق و مستحق عذاب آسمانی هستند (بقره: ۵۹؛ اعراف: ۱۶۲). همچنین کسانی هستند که کتب الهی را تحریف کرده و آن ها را به خدا نسبت می دهند تا سود مادی کسب کنند؛ خداوند می فرماید وای بر آنها به خاطر آنچه با دست خود نوشتند و به خاطر آنچه از این راه کسب کردند (بقره: ۷۹). به طور خلاصه **عاقبت کسانی که پیام خدا را تحریف می کنند را می توان چنین برشمرد:**

۱. **دوری از رحمت خدا** (نساء: ۴۶)؛
۲. **رسوایی در دنیا** (مائده: ۴۱)؛
۳. **دریافت عذاب آسمانی در دنیا** (بقره: ۵۹؛ اعراف: ۱۶۲)
۴. **مجازات بزرگ در آخرت** (مائده: ۴۱).

۵- برخورد فعال با پیام

جدول ۵- آیات و کدهای مرتبط با مولفه برخورد فعال با پیام

آدرس آیه	ترجمه	کد
ال عمران- ۱۱۸	ای کسانی که ایمان آورده‌اید! محرم اسراری از غیر خود، انتخاب نکنید!... دشمنی از دهانشان آشکار شده...	حفاظت از اطلاعات
انفال- آیه ۲۱	و همانند کسانی نباشید که می‌گفتند: «شنیدیم!» ولی در حقیقت نمی‌شنیدند!	برخورد فعال با پیام
ص- ۲۹	این کتابی است پربرکت که بر تو نازل کرده‌ایم تا در آیات آن تدبّر کنند و خردمندان متذکّر شوند!	تدبر در پیام-خردمندی لازمه تذکر
نساء- ۷۸	....پس چرا این گروه حاضر نیستند سخنی را درک کنند؟! تلاش برای فهم سخن	
زمر- ۱۸	...از نیکوترین آنها پیروی می‌کنند؛	شنیدن قول و پیروی از بهترین
انعام- ۲۵	پاره‌ای از آنها به (سخنان) تو، گوش فرامی‌دهند؛ ولی بر دل‌های آنان پرده‌ها افکنده‌ایم تا آن را نفهمند؛ و در گوش آنها، سنگینی قرار داده‌ایم. و (آنها بقدری لجوجند که) اگر تمام نشانه‌های حق را ببینند، ایمان نمی‌آورند...	-تعصب و لجبازی در برابر پیام حق(موانع درک پیام حق)
مائده- ۷۷	بگو: «ای اهل کتاب! در دین خود، غلو نکنید! و غیر از حق نگوئید! و از هوسهای جمعیتی که پیشتر گمراه شدند و دیگران را گمراه کردند و از راه راست منحرف گشتند، پیروی ننمایید!»	پرهیز از پیروی از گمراهان و کسانی که دیگران را گمراه کردند(شناخت منبع پیام)
بقره- ۱۰۲	و از آنچه شیاطین در عصر سلیمان بر مردم می‌خواندند پیروی کردند...	عدم پیروی از شیطان(شناخت منبع پیام)
یس- آیه ۶۰ تا ۶۲	... او گروه زیادی از شما را گمراه کرد، آیا اندیشه نکردید؟! عدم تعقل باعث گمراهی- مقابله با شیطان با تعقل	
انعام- ۱۱۲	اینچنین در برابر هر پیامبری، دشمنی از شیاطین انس و جنّ قرار دادیم؛ آنها به طور سری سخنان فریبده و بی‌اساس به یکدیگر می‌گفتند؛...	شیطان شناسی-شناسایی منبع پیام
آل عمران- ۱۶۷	.....به زبان خود چیزی می‌گویند که در دل‌هایشان نیست! و خداوند از آنچه کتمان می‌کنند، آگاه‌تر است.	شناخت منافق(شناخت منبع پیام)
بقره- ۷۵	...عده‌ای از آنان، سخنان خدا را می‌شنیدند و پس از فهمیدن، آن را تحریف می‌کردند، در حالی که علم و اطلاع داشتند؟! شناخت منحرف و منافق- تحریف پیام	
اسراء- آیه ۳۶	از آنچه به آن آگاهی نداری، پیروی مکن، چرا که گوش و چشم و دل، همه مسئولند.	عدم پیروی از چیزی که در مورد آن علم نداریم- مسئول بودن چشم و گوش و قلب
یونس- ۶۵	سخن آنها تو را غمگین نسازد! تمام عزّت (و قدرت)، از آن خداست؛ و او شنوا و داناست!	غمگین نشدن از پیام لغو
انعام- آیه ۶۸	هرگاه کسانی را دیدی که آیات ما را استهزا می‌کنند، از آنها روی بگردان تا به سخن دیگری بپردازند! و اگر شیطان از یاد تو ببرد، هرگز پس از یاد آمدن با این جمعیت ستمگر منشین!	واکنش در مقابل ناشران پیام لغو

نساء-۶۳	آنها کسانی هستند که خدا، آنچه را در دل دارند، می‌داند. از آنان صرف نظر کن! و آنها را اندرز ده! و با بیانی رسا، نتایج اعمالشان را به آنها گوشزد نما!	واکنش در مقابل ناشران پیام لغو
قصص-۵۵	هرگاه سخن لغو و بیهوده بشنوند، از آن روی می‌گردانند و می‌گویند: «اعمال ما از آن ماست و اعمال شما از آن خودتان؛ سلام بر شما (سلام و داع)؛ ما خواهان جاهلان نیستیم!»	واکنش در مقابل ناشران پیام لغو
بقره-آیه ۱۲۰	هرگز یهود و نصاری از تو راضی نخواهند شد تا از آیین آنان پیروی کنی. بگو: «هدایت، تنها هدایت الهی است!» و اگر از هوی و هوسهای آنان پیروی کنی، بعد از آنکه آگاه شده‌ای، هیچ سرپرست و یآوری از سوی خدا برای تو نخواهد بود.	شناخت دشمن - عواقب پیروی از دشمن

با توجه به جدول ۵، می‌توان آیات مربوط به مولفه برخورد فعال با پیام را به صورت زیر طبقه‌بندی نمود:

الف) حفاظت اطلاعات

خداوند متعال به مومنان هشدار می‌دهد که **"ای کسانی که ایمان آورده‌اید! محرم اسراری از غیر خود، انتخاب نکنید! آنها از هرگونه شر و فساد در باره شما، کوتاهی نمی‌کنند. آنها دوست دارند شما در رنج و زحمت باشید. دشمنی از دهانشان آشکار شده و آنچه در دلهایشان پنهان می‌دارند، از آن مهمتر است"** (آل عمران: ۱۱۸). و این بدین معناست که همواره باید از اطلاعات مهم و حساس **حفاظت نماییم** و اجازه ندهیم هرکسی به آن دسترسی داشته باشد؛ چرا که اگر دشمنان به این اطلاعات دست یابند به واسطه دانستن این اطلاعات برای ما رنج و زحمت ایجاد می‌کنند.

ب) وظیفه مخاطب در مواجهه با پیام

از نظر قرآن کریم، وظیفه هر فرد

- **مواجهه فعال با پیام** (انفال: ۲۱)
- **و تدبیر در آن** (ص: ۲۹)
- **و تلاش برای فهم سخن** (نساء: ۷۸)
- **و پیروی از بهترین سخن** است (زمر: ۱۸).

از این روست که خداوند متعال در قرآن به بندگان بشارت می‌دهد که سخنان متفاوت را می‌شنوند و بهترین آن را پیروی می‌کنند و آن‌ها را هدایت شده و خردمند می‌داند. بنابراین **هدایت الهی و خردمندی لازمه انتخاب صحیح و پیروی از بهترین سخن است** (زمر: ۱۸). بعد از انتخاب بهترین سخن وظیفه هر فرد پیروی از آن و خودداری از تعصب و لجبازی است (انعام: ۲۵).

از طرف دیگر در قرآن پیروی کردن کورکورانه از پیام‌هایی که توسط چند گروه ایجاد شده نهی شده است:

- از جمله پیروی از گمراهان و کسانی که قصد گمراهی دیگران را دارند (مائده: ۷۷)؛
- پیروی از شیطان (بقره: ۱۰۲؛ یس: ۶۰ و ۶۲؛ انعام: ۱۱۲)؛
- پیروی از منافق (آل عمران: ۱۶۷؛ بقره: ۷۵) و
- پیروی از آنچه در مورد آن علم و یقین ندارید.

در سوره اسرا آمده است: "دنبال چیزی را که بدان علم نداری مگیر که گوش و چشم و دل در باره همه اینها روزی مورد بازخواست قرار خواهد گرفت (اسرا: ۳۶).

ج) وظیفه مخاطب در مقابل پیام لغو

اما قرآن کریم، وظیفه مخاطب در مقابل پیام لغو را نیز به صورت زیر مشخص فرموده است:

- غمگین نشدن از سخنان لغو دشمنان و اطمینان به اینکه قدرت و عزت از آن خداست (یونس: ۶۵).
- اعراض از ناشران پیام لغو و بی‌اعتنایی به آن‌ها (انعام: ۶۸؛ نساء: ۶۳؛ قصص: ۵۵).
- اندرز دادن به ناشران پیام لغو و گوشزد نمودن نتایج اعمالشان با بیان رسا (نساء: ۶۳).
- دوری از ناشران پیام لغو و عدم همنشینی با آن‌ها (انعام: ۶۸).
- شناخت دشمن و عواقب پیروی از آن (بقره: ۱۲۰).